

**Det rådgivende udvalg vedrørende regional udvikling
Studietur til München, Bayern, Tyskland
den 23.- 25. september 2015**

Indholdsfortegnelse

1. Indledning.....	1
2. Innovation Centre Denmark	2
3. Drive-Now.....	4
4. BMW WELT.....	4
5. Bayerns ministerium for økonomi, presse, energi og teknolog.....	5
6. München Technology Center og BayStartUP	6
7. BICC-net.....	7
8. Mellem Sauerkraut og Argurkecarpaccio.....	8
9. Airbus - Defence & Space – Typhoon Eurofighter.....	9
10. LMU Entrepreneurship Center, Ludwig-Maximilians Universität, München.....	9
11. Udvalgets erfaringer og observationer	10

Spørgsmål til studieturen for det rådgivende udvalg vedrørende regional udvikling kan rettes til udvalgssekretær:

Lone Kibsgaard, Regionssekretariatet

7841 0143

Lone.kibsgard@stab.rm.dk

1. Indledning

Det rådgivende udvalg vedrørende regional udvikling redegør i denne rapport for de erfaringer og observationer, de har gjort sig på studieturen.

Regionsrådet godkendte i januar 2015, at det rådgivende udvalg vedrørende regional udviklings kunne tage på en tre-dages studietur til München, Bayern, Tyskland.

Formålet med studieturen var, at få mere viden omkring Tysklands succes i forhold til fortsat at kunne udvikle det tætte samspil mellem forskning og industri.

Udvalget fik oplæg fra flere forskellige aktører i den tyske vækstmodel, herunder vidensinstitutioner, uddannelsesinstitutioner, private virksomheder, ministerier og innovationscentre m.v.

Program for turen

Onsdag den 23. september 2015

- Innovation Centre Denmark
- DriveNow
- BMW WELT

Torsdag den 24. september 2015

- Bayerns ministerium for økonomi, presse, energi og teknolog
- München Technology Center (MTZ)
- BayStartUP
- BICC-net
- Mellem Sauerkraut og Argurkecarpaccio. Foredrag ved Stig Olesen, lektor Nordisk filosofi, Ludwig-Maximilians Universitet München

Fredag den 25. september 2015

- Airbus - Defence & Space – Typhoon Eurofighter
- LMU Entrepreneurship Center, Ludwig-Maximilians Universität, München

Figur 1. Tysk delstater (Länder)

Deltagerne i studieturen var fra udvalget Poul Erik Christensen (formand), Niels Erik Iversen (næstformand), Morten Flæng, Ole Jepsen, Claus Kjeldsen, Arne Lægaard, Torben Nørregaard og Lone Langballe.

Fra administrationen deltog udviklingsdirektør Lars Vildbrad, kontorchef Niels Erik Andersen og udvalgssekretær Lone Kibsgaard.

2. Innovation Centre Denmark

Udvalget besøgte Innovation Center Denmark. Centret er etableret i et samarbejde mellem Udenrigsministeriet og Uddannelses- og Forskningsministeriet som led i den danske globaliseringsstrategi fra 2007. Centret er ét af seks centre placeret på vækstmarkeder. De øvrige er placeret i Kina, USA, Indien, Brasilien og Korea.

Formålet med centret er at se på, hvordan der fra dansk side arbejdes med virksomhedssamarbejde mellem danske og tyske virksomheder og videninstitutioner.

Innovationscentret skaber kontakt mellem det danske og det tyske erhvervsliv og forsknings- og innovationssystem. Kontakterne skal styrke dansk forskning, uddannelse, innovation og policy udvikling. Innovationscentret i München har særligt fokus på miljø og energi, IKT (informations- og kommunikationsteknologi), Life-Science og design.

Udvalget blev budt velkommen af konsul og leder af innovationscenteret Helle Meinertz, som adresserede formålet med udvalgets studietur.

»Hvordan får vi mere viden omkring Tysklands succes i forhold til fortsat at kunne udvikle det tætte samspil mellem forskning og industri.

Hvad kan vi i Danmark gøre, for at få styrket eksportmulighederne syd for Hamborg?»

Helle Meinertz orienterede om innovationscentrets arbejdsområder og samarbejder. Hun gjorde opmærksom på de mange, men desværre ofte oversete, muligheder for danske virksomheder i Sydtykland, og dette til trods for at Tyskland er en af verdens største eksportører og Danmarks største eksportmarked. Bayern er endvidere Tysklands rigeste delstat og er et europæisk kraftcenter for uddannelse, innovation og teknologi.

Helle Meinertz orienterede om, at Bayern har gode rammebetingelser og en stærk og aktiv understøttelse af forskning, innovation og teknologioverførsel gennem bl.a. forskningsinstitutionen Fraunhofer og Max Planck-institutterne. Derudover er München hjemby for to af Tysklands bedste universiteter, Ludwig-Maximilian-Universität og Technische Universität.

Industrie 4.0 – den fjerde industrielle revolution

Helle Meinertz fortalte om Tysklands ambitiøse mål og strategier for Industrie 4.0. Industrie 4.0 er en fælles betegnelse for en række teknologier som f.eks. Cloud Computing, Big data, internet i alt, SMART cities, SMART Regions m.v. Industrie 4.0 kaldes også for den fjerde industrielle revolution.

Det handler i bund og grund om at sikre en konkurrencedygtig produktion, som er fuldt ud digitaliseret og med en høj automationsgrad. Konceptet gælder for alle faser i en produktion, værdikæder, forretningsmodeller m.v.

Tyskland er et højteknologisk industriland og er førende inden for innovativ industri, produktion og IKT. For at indfri potentialet er der behov for massive investeringer. Den tyske stat har derfor bl.a. afsat 200 mio. euro til industrie 4.0 projekter i 2015. Der er en forventning om, at tysk industri investerer omkring 40 mia. euro i Industrie 4.0 udviklingsprojekter hvert år frem til 2020. Det forventes, at investeringerne i øget digitalisering giver en større produktivitet til færre penge og dermed mere økonomisk overskud.

Innovationscentret i München følger udviklingen i Industrie 4.0 tæt og rådgiver danske virksomheder om, hvad Industri 4.0 har af betydning i en dansk kontekst. Centret ser et stort potentiale idet dansk erhverv i høj grad tænker smart og innovativt f.eks. i forhold til at integrere software og IT i forskellige produktionsled.

Den Bayerske model – Laptops og lederhosen

Bayern er Tysklands vækstmotor, der er økonomisk vækst og lav arbejdsløshed. Bayern har fokus på det moderne og fremtiden, samtidig med at der holdes fast i traditionerne, heraf begrebet: »Laptop og Lederhosen«. Den bayerske model fungerer, man holder fast ved traditionerne med lederhosen, dirndlkjoler og hornmusik samtidig med, at man er førende indenfor innovation og teknologi.

Helle Meinertz fortalte endvidere om, hvor vigtigt det er, at danske virksomheder har kendskab til den Bayerske kultur. Ord som punktlighed, forberedelse, ordentlighed og gode referencer og netværk er nøgleord, når en dansk virksomhed vil forsøge sig på det sydtyske marked. Det kræver tid, engagement og fysisk tilstedeværelse i Sydtyskland, men potentialet er til stede.

Figur 2: München, Bayern, Tyskland

3. Drive-Now

Det rådgivende udvalg vedrørende regional udvikling fik oplæg omkring delebilskonceptet Drive-Now. Christian Bäres, business developer, Drive-Now fortalte om hvordan man på en ny og innovativ måde tilbyder lånebiler i storbyer. Konceptet er udviklet i samarbejde med BMW og er den del af den globale bevægelse omkring deleøkonomi. Nu handler det ikke længere om at eje, men blot om at have adgang til f.eks. cykler eller biler. Og i dette tilfælde at have mulighed for at leje en bil for en kort periode.

Drive-Now fungerer således, at man efter registrering på en hjemmeside kan samle en bybil op og aflevere den igen præcist, hvor man har lyst, så længe det er inden for operationsområdet. Som bruger har man altid en bybil inden for en radius af 300 m. (inden for operationsområdet), og man skal aldrig betale for parkering. Efter brug parkerer man blot bilen og betaler kun for den tid, man har brugt bilen.

Konceptet fungerer i ni storbyer bl.a. i München, San Francisco, London og København. I København er konceptet udviklet i samarbejde med Arriva A/S, og her er det første gang, at konceptet er koblet direkte til den kollektive trafik, idet man kan bruge sit Rejsekort til at åbne, låse og betale for bilen. I København er der pt. 400 BMW i3 elbiler til rådighed.

Figur 3: Politikken 11. august 2015 om Drive Now

4. BMW WELT

Det rådgivende udvalg vedrørende regional udvikling besøgte BMW Welt og blev præsenteret for en af Bayerns absolut største styrkepositioner: bilindustrien.

BMW Welt er et oplevelsescenter på mere end 73.000 kvm. med BMW i centrum. Her kan kunder hente deres nye BMW lige fra fabrikken, besøge et bilmuseum, se de nyeste modeller og deltage i konferencer og koncerter. Der er endvidere også en dobbelt Michelin-stjerne restaurant.

BMW Welt er en imponerende bygning på mere end 73.000 kvm., som åbnede i 2007. Centret er inspireret af Volkswagens store succes Autostadt, som er blevet en af de mest besøgte turistattraktioner i Tyskland. BMW har investeret 100 mio. euro i anlægget.

Figur 4. Besøg på BMW Welt

4. Ministerium for økonomi, presse, energi og teknologi

Bernd Buchenberger, Senior Manager Investor Services Aerospace & SatNav, bød delegationen velkommen til ministeriet og til Bayern.

Bayern er placeret i det sydøstlige Tyskland, dækker et område på mere end 70.000 km² og har et indbyggertal på 12,5 mio. mennesker. Bayern er ubetinget Tysklands rigeste region med et BNP på mere end 520 mia. euro. Dette gør Bayern til en af Europas største økonomier, kun 17 lande i verden har et større BNP end Bayern.

Regionen har en række store virksomheder (global players) som BMW, Siemens, Airbus, Audi, Allianz, Infineon, MAN, Puma, Adidas m.fl. Derudover har regionen et stort antal små og mellemstore virksomheder, som udgør ryggraden i den tyske økonomi.

Bayern er kendt for sin traditionelle og bayerske kultur. Bayerne lægger vægt på, at de først og fremmest er bayere og herefter tyskere. Bayerne er stolte af deres traditioner og holder fast i dem. Under oktoberfesten er det helt normalt at se embedsmænd og erhvervsfolk iklædt lederhosen og dirndl-kjoler på arbejde.

Bernd Buchenberger fortalte om regionens fokus på Industrie 4.0 og herunder om erfaringer og succes med klyngesamarbejder bl.a. inden for områder som miljø, bioteknologi, mobilitet, industriudvikling m.v. Klyngerne får som udgangspunkt økonomisk støtte fra ministeriet, og fordelingen er normalt 50 % egenfinansiering og 50 % offentlig støtte.

Udvalget blev efterfølgende præsenteret for Bayerns unikke model i forhold til samspillet mellem uddannelsesinstitutioner, virksomheder og offentlige myndigheder. En model hvor især virksomhederne og uddannelsesinstitutionerne er gensidigt afhængige af hinanden i forhold til at sikre relevant forskning og innovation i regionen. Modellen fungerer, idet den skaber grundlaget for Bayerns førende position inden for innovation og iværksætteri. Bayern har flere tiltag for at sikre og støtte iværksættere bl.a. BayStarUP.

Afslutningsvis orienterede Bernd Buchenberger om ministeriets internationale indsats. The Business Promotion Agency er forankret i ministeriet, og har til formål sammen med virksomhederne at fremme tysk eksport på verdensplan. Der er pt. 25 eksportfremmekontorer på verdensplan.

Figur 5. Besøg i Bayerns ministerium for økonomi, presse, energi og teknologi

5. Münchner Technologiezentrum og BayStartUP

Münchner Technologie Zentrum

Det rådgivende udvalg vedrørende regional udvikling besøgte efterfølgende iværksætter-miljøet München Technology Center (MTZ).

Administrationschef Christina Mann præsenterede kort centret. MTZ i München råder over en moderne 7.500 m² bygning bestående af kontorer, konference-lokaler, fællesrum m.v.

Centret tilbyder, at de unge virksomheder i de høj-teknologiske industrier kan leje sig ind i bygningen, normalt for en periode på 1-2 år. Formål med kontor-fællesskabet er at støtte og udvikle et iværksætter-miljø, hvor tværsektorielle samarbejdsmuligheder og netværk opstår.

BayStartUP

I München Technology Center (MTZ) ligger institutionen BayStarUP. Björn Erkens, leder BayStartUP præsenterede Bayerns iværksætterprogram. Formålet med BayStartUP er at støtte innovative nystartede virksomheder i Bayern og tiltrække investorer, der ønsker at investere i lovende virksomheder.

BayStartUP understøtter iværksættere i alle udfordringer - fra ide, til finansiering, til vækst og endelig adgang til det internationale marked.

BayStartUP er et samarbejde mellem Bayerns ministerium for økonomi, presse, energi og teknologi og netværket Nordbayern, Südbayerische organisation og EVOBIS. Denne konstellation har skabt et af Tysklands største finansielle netværk med omkring 200 private investorer (business angels) og 100 institutionelle investorer. Dette betyder, at der hvert år kan investeres mellem 25-30 mio. euro i kapital til de nye virksomheder. Finansiering til de nystartede virksomheder fordeles med 50 % fra den bayerske stat og 50 % fra private virksomheder.

BayStartUP tilbyder workshops, netværksarrangementer med bl.a. investorer og personlig coaching til iværksætterne. Ideen er at hjælpe de unge virksomheder med f.eks. rådgivning indenfor finansiering, markedsføring, juridiske spørgsmål m.v. for derved at sikre overlevelsesraten for de mange nye virksomheder.

For at tiltrække iværksætterne til programmet udbyder BayStarUP en konkurrence, hvor iværksætterne sender deres virksomhedsplan ind. Der deltager i gennemsnit 400 virksomheder i konkurrencen. BayStartUP vælger de virksomheder ud, som er kvalificeret til at deltage i programmet. Det vil være virksomheder, hvor det vurderes, at de har et produkt eller en ide, der kan danne grundlag for en seriøs investering.

Figur 6. Møde med MTZ. Kilde: www.mtz.de

Figur 7. Møde med MTZ. Kilde: www.mtz.de

6. BICC-net

Virksomhedsprogrammet består af et halvt års coaching, træning og rådgivning, hvor virksomhederne får professionaliseret deres idé/produkt og skabt netværk til mulige investorer m.v. Rådgivningen gives typisk af andre iværksættere, som selv har erfaring med at starte egen virksomhed.

BayStartUP er et velfungerende og succesfuldt virksomhedsprogram. Siden etableringen i 1996 er der pt. skabt mere end 1.400 innovative virksomheder, som stadig er aktive i dag. Disse virksomheder genererer en omsætning på ca. 1 mia. euro og har skabt mere end 11.000 arbejdspladser.

Project Manager Oliver Götzenberger præsenterede efterfølgende det rådgivende udvalg vedrørende regional udvikling for BICCnet, som er den bayerske klynge for informations- og kommunikationsteknologi

BICC-net er et åbent klyngesamarbejde, der er initieret og finansieret af Bayerns ministerium for økonomi, presse, energi og teknolog. Samarbejdet har til formål at styrke væksten inden IKT-området, og fokus er på Industrie 4.0, herunder digitalisering af arbejdsprocesser, indlejrede systemer, it-sikkerhed m.v.

BICC-net driver et samarbejde mellem virksomheder, universiteter og forskningsinstitutioner, samt tjenesteudbydere og investorer. Fokus er på at fremme og igangsætte nye ideer, ny viden og at etablere succesfulde opstarter af virksomheder. BICC-NET kan give projektstøtte til mellemstore virksomheder inden for områderne innovation og produktivitet. Tilskuddet er finansieret med 60 % fra Bayerns ministerium for økonomi, presse, energi og teknologi og 40 % fra EU-midler.

I Bayern er der mere 300.000 ansatte inden for IKT-området. BICC-net har mere end 8.000 medlemmer, medlemskabet er gratis for virksomhederne.

Figur 8. Møde med BayStartUP

Figur 9. Møde med BICC-net - kilde: www.bicc-net.de

7. Mellem Saurkraut og Argurkecarpaccio

Det rådgivende udvalg vedrørende regional udvikling fik et humoristisk, karikeret og øjenåbnende foredrag om tyskere og danskere. Stig Olsen, som er lektor ved Nordisk filosofi ved Ludwig-Maximilians Universitet i München, præsenterede udvalget for nogle af forskellene mellem sydtysk og dansk kultur.

Stig Olesen tog bl.a. udgangspunkt i tyskerne og danskernes forskellige opfattelse af samspelet mellem borger og offentlige myndigheder. Hvor vi i Danmark har et nært forhold til det offentlige, er det en helt anden historie i Tyskland.

Han gav bl.a. som eksempel vores udprægede brug af Tast-selv funktioner på offentlige hjemmesider, hvor vi via NemID, Nemkonto, eBoks m.v. digitalt kan ordne vores sager i forhold til det offentlige. Denne direkte og tætte adgang er uhørt i Tyskland, hvor Stig Olsen som eksempel viste, hvordan man til ansættelse af et tre måneders vikariat skulle udfylde 31 sider med blanketter og formularer m.v.

Stig Olsen kom også ind på tyskernes høflighedskultur og danskernes venlighedskultur. Groft sagt er tyskerne regelrette og ordentlige og lever efter opfattelsen, at hvad der ikke er ulovligt, er lovligt. Dette medfører bl.a. en overflod af skilte i trafikken. Skilte som viser, hvad en trafikant ikke må.

Stig Olsen viste bl.a. et eksempel på hastighedsbegrænsning på cykelstierne i München, et tiltag der med tysk logik skulle forhindre cyklisterne i at køre fodgængerne ned. Tyskerne er udpræget høflige. Høflighed kan læres, og der er regler for høflighed. Danskerne derimod er udpræget venlige. Venlighed kan ikke læres, og der er ingen regler. Vi vil være venner med alle og har fokus på tryghed og genkendelighed. Tyskerne derimod er høflige over for alle og giver plads til forskellighed.

Stig Olsen tilføjede afslutningsvis, at når en dansk virksomhed ønsker at etablere sig på det sydtyske marked, er det vigtigt at være bevidst om kulturforskellene.

Tyskerne er stolte af deres traditioner og møder op til vigtige forretningsmøder iført lederhosen og dirndlkjoler og er meget seriøse omkring det. Forretningsmiddagen er traditionel bayersk mad (sauerkraut) og etiketten er ordentlighed og korrekthed.

Danskere er ikke meget for alt det der »kitsch« og er mere til noget trendy og smart. Menuen til et forretningsmøde vil derfor ikke være frikadeller med persillesovs, men nærmere argurkecarpaccio og stenalderbrød. Og påklædningen vil nok også være mere i retning af Hugo Boss cowboybusker og hvide NIKE kondisko.

Udvalget fortsatte drøftelserne med Stig Olsen om kulturforskellene under en netværksmiddag. Her deltog repræsentanter fra to danske virksomheder, som har etableret sig på det sydtyske marked. Ketil Vesterlund, Hoyer Motors og Søren Hovmann, Hovmand A/S fortalte udvalget om succeser og udfordringer i forhold til at gøre forretninger i Sydtyskland.

Figur 10. Deltagelse af den danske konsul Helle Meinertz

8. Airbus

Lars Illum Jørgensen, salgsdirektør i Airbus fortalte om Airbus' involvering i Danmarks historiens største våbenhandel, idet regeringen og Folketingets partier om få uger går i gang med at vælge hvilke af de tre kampflyproducenter Lockheed Martin, Boeing og Airbus, der skal afløse F16-kampflyet i det danske forsvar. Danmark forventer at købe 30 kampfly til en værdi af 30 mia. kr.

Lars Illum Jørgensen præsenterede kampflyet Typhoon Eurofighter, som er bygget i et europæisk partnerskab mellem Storbritannien, Tyskland, Italien og Spanien. Eurofighter programmet understøtter et stort antal højt kvalificerede og specialiserede arbejdspladser. Den samlede beskæftigelse på Eurofighter Typhoon-projektet er anslået til mere end 100.000 medarbejdere fra 400 virksomheder i hele Europa.

Lars Illum Jørgensen tilføjede, at Danmarks valg af flyfabrikant har stor indflydelse på jobskabelse og vækst i landet. Der vil opstå mange nye arbejdspladser relateret til flykøbet, bl.a. i forhold til underleverandørkontrakter til både den private og militære flyindustri, servicering og vedligehold af kampflyene m.v.

Airbus har bl.a. en aftale med Herning-virksomheden Muliticut, som de næste tre år skal leverer dele til Airbus' A350-passagerfly.

Figur 11. Møde med Airbus

9. LMU Entrepreneurship Center

Det sidste oplæg på udvalgets studietur handlede om eliteuniversitetet Ludwig-Maximilians Universitetets undervisning i iværksætteri og entrepreneurskab. Julia Klinger, community manager & lab fortalte om, at centret har til formål at inspirere og støtte de studerende til at realisere deres forretningsidé.

Centret vil styrke innovationskulturen på universitet og tilbyder iværksætterkurser for alle 18 fakulteter på universitetet.

Centret arbejder med at etablere netværk og fællesskaber på tværs af universitetet og private virksomheder med henblik på at introducere nye virksomheder med potentielle investorer.

Derudover tilbyder centret et seks måneders coaching og rådgivningsforløb, hvor de studerende får hjælp og vejledning til at konkretisere deres idé og til at få en virksomhed etableret. Centret har også mulighed at hjælpe iværksætterne med at finde investorer, sponsorer m.v.

Centret arrangerer også en række events i forhold til markedsføring af entrepreneurskab. Centret er initiativtager til en af Europas største »Student Hackerton«, som kort handler om at de studerende arbejder på en ide, som bedømmes af professionelle virksomheder. Eventen har bl.a. Google, Lufthansa og andre store globale virksomheder som sponsorer.

Centeret afholder også den prestigefyldte årlige Global Entrepreneurship Summer School. Formålet er at opmuntre og forbinde fremragende studerende fra hele verden til at udfordre samfundets problemer.

De studerende skal undersøge, hvordan iværksætterkulturen kan være med til at skabe en bæredygtig fremtid. Der er omkring 1.200 ansøgere til de 35 pladser.

10. Udvalgets erfaringer og observationer

Det rådgivende udvalg vedrørende regional udvikling drøftede det potentiale, der ligger i øget samarbejde med det sydlige Tyskland. Udvalget anerkendte, at det kræver en fokuseret og engageret indsats for at indfri potentialet.

Der har i flere år være arbejdet på at styrke samarbejdet med Sydtyskland, og udvalget drøftede mulige årsager til, at man ikke er nået længere, herunder bl.a. svindende interesse for at lære det tyske sprog, manglende viden om potentialet, mod og dygtighed til at kunne begå sig på det tyske marked m.v.

Udvalget drøftede, om små- og mellemstore virksomheder i Region Midtjylland var orienteret om potentialet i Sydtyskland, og drøftede herunder muligheden for, at allerede etablerede danske virksomheder i f.eks. Bayern kunne dele deres erfaringer gennem regionale netværk, udveksling af praktikanter m.v.

Udvalget drøftede også muligheden for at udvikle vækstprogrammer for små- og mellemstore virksomheder i regionen, som havde til formål at træde ind på det sydtyske marked.

Udvalget anbefaler på den baggrund, at Vækstforum anmoder administrationen om at udarbejde et forslag til en målrettet indsats i forhold til at styrke de regionale virksomheders adgang til det sydtyske marked, enten i eksisterende programmer eller i form af en særligt tilrettelagt indsats.

Udvalget var imponeret af det tætte samarbejde

mellem uddannelsesinstitutioner, virksomheder og offentlige myndigheder, og det skal overvejes, hvorledes en sådan samarbejdsmodel kan indarbejdes i et vækstprogram som ovennævnte.

Udvalget konkluderede, at der var god grund til aktivt at arbejde for at realisere den danske regerings strategi om styrket samarbejde med Tyskland og især Sydtyskland.

Og udvalget konkluderede samtidig, at studieturen havde givet udvalget et rigtig godt billede af, hvilke muligheder det giver de midtjyske virksomheder.

